

A bírálóbizottság értékelése

A disszertáció hiánypótló, hiszen Aquincumban egyedülálló lelet-együttesek kerültek elő, amelyek egy kötetben publikálása a magyar ókortudomány egyik nagy adóssága volt. A gyűjtés eredményeként nemcsak Aquincum, illetve tágabb értelemben Pannonia, hanem az egész Római Birodalom gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténetével kapcsolatos adatok szűrhetők le.

A disszertációban feldolgozott 683 római felirat összegyűjtése és adatbázisba rendezése, valamint elemzése fontos alapkutatás a régészek, epigráfusok, történészek, nyelvészek számára. Fehér Bence célul tűzte ki, hogy egy fontos, a Római Birodalom határán kulcsszerepet betöltő központ eddig még fel nem dolgozott anyagát gyűjtötte egybe egy módszeresen megszerkesztett corpus kiadásba. Elsődlegesen az Aquincumi Múzeum leltári anyagának feldolgozását végezte el, ugyanakkor a szűkebb értelemben vett archeológiai-epigráfiai célhoz nagyon erőteljes filológiai vizsgálat is kapcsolódott, amely a tárgyak szűkebb értelmezésén túlmenően átfogó nyelvtörténeti, szövegtörténeti és kultúrhistoriográfiai interpretációt is adott. Így sikerült a doktorjelöltnek valóban életszerű képet megrajzolnia Aquincum hétköznapi életéről, gazdagítva egyúttal idevágó nyelvtani ismereteinket, körültekintően kitérve a feliratok kapcsán szükségképpen felmerülő írástörténeti, paleográfiai problémák megoldására is.

A disszertáció gerincét a *Catalogus titulorum Aquincensium instrumentorum domesticorum* című fejezet alkotja, amely a *CIL* kiadási hagyományának megfelelően latin nyelvű, ennek latinsága gördülékeny, célratoró, szakszerű, választékos és jól követhető. A csoportosítás a felirathordozók jellege és anyaga szerint történik, ezek: az edények, a mécsesek, a téglák, a vakolat, a súlyok, fém-üveg-csont-és féldrágakövek, valamint fahordók. A szerző valóban egy teljes értékű corpust tudott létrehozni az *instrumentum domesticum*-okkal kapcsolatos ún. kisleliratokból. Bár ilyen gyűjtemények már eddig is léteztek, de jobbára vagy itáliai vagy fontos provinciális központokra vonatkozóan, amelyekkel összehasonlításban Aquincum jelentős különbségeket mutat, ám ugyanakkor az innen előkerülő anyag is megannyi érdekes és új információval szolgál, amiből lényeges és újszerű következtetések levonására nyílt lehetőség.

A katalógus tartalmazza a tárgy-megnevezést, a leírást, a tárgy típusát, a méreteket, az esetleges bélyeget, a felirat betűtípusait és a betűk méretét, a lelőhelyet, az őrzési helyet, a leltári számot és az anyag felvételének időpontját. A leleteket – miután döntő többségük publikálatlan volt – személyesen dokumentálta, de a korábban közölteket is ellenőrizte.

A szerző érdeme, hogy a jelzések egy részénél tesserát ismer fel. Az egyéb bekarcolt jelek (kettős kereszt, kalász vagy szigony minta, ékek, hálóminta, geometrikus jelzés) talán megkülönböztető jelek lehettek, de funkciójuk kérdése igen sok esetben továbbra is nyitott. Az aquincumi edényművesség fontos emlékei a formatálakon, pecsétlőkön, mécsmintákon megjelenő nevek, amelyek a pontosabb, műhelyek szerinti felosztásban és a keltezésben jelentenek segítséget. Egyes esetekben (Maximinus vagy Hilarus) több generáción át, különböző helyeken is működő fazekas-dinasztiák létezését bizonyítja meggyőzően. A mesterek bélyegei jelentősen gyarapítják az aquincumi iparról illetve az iparos társadalomról szerzett ismereteinket.

A szerzőnek sikerült helyenként egészen új megvilágításba helyeznie a pannoniai római írásbeliség egészét, vizsgálatai során világossá vált miképpen is nézett ki a Birodalom északkeleti határvidéke mentén a hétköznapi spontán íráskészség, valamint új, szilárd alapokat teremtett a feliratok kronológiai elrendezéséhez, ami a beható történeti vizsgálatok és elemzések egyik legfontosabb biztosítéka.

A disszertáció új eredményeket felvonultató része *Az aquincumi kézírás értékelése c.* fejezet, valamint a *Paleográfiai táblázatok*. Megállapítást nyer az az általános érvényű

tény, hogy nem valamennyi kézírás kurzív, hanem rendszeresen keverednek bele *actuaria* és kapitális formák. Fehér Bence az írástípusok körültekintő és gondos elemzéséből számos fontos írástörténeti jellegű megállapítást tesz, pl. az egyéni kézírásokkal összefüggésben, amelyek ugyanakkor az Aquincum lakossága által széles körben használt írások típusairól és stiláris jellegzetességeiről is sok minden elárulnak. Vizsgálatai során kimutatja, hogy a kézírásban a korábban elképzelnél nagyobb szerepe volt a ligatúráknak. A mutatók és a konkordanciák gazdagságát jelzi, hogy összesen 38 oldalt tesznek ki. Ezekből kiemelendő a *Nomina gentilicia* és a *cognomina*, melyek közel 200 névvel gazdagítják eddigi ismereteinket, hiszen az edényfeliratok többsége tulajdonosneveket tartalmazott. A nevek mellett szerepelnek az uralkodók, a csapattestek, a katonai tisztségek, az istenek, a szakrális utalások, hely és időpont adatok, részletes tájékoztatást adnak a nyelvtani sajátosságokról, a syntaxisokról, a morfológiai jellegzetességekről, a palimpsestusokról, az edénybélyegekről, valamint korábbi feliratgyűjtemények konkordancia tábláit is magába foglalja.

A disszertáció jelentős új eredményeket hoz a paleográfia, epigráfia, régészet, nyelvtörténet, klasszika-filológia, ókortörténet és más tudományterületek számára is.

Összefoglalva: a disszertáció kitűnő forrásmunka és a benne levő anyag mintaszerű vizsgálatai olyan önálló eredményeket hoztak, melyek nemzetközi összevetésben is megállják a helyüket. Az értekezést a bírálók egyhangúlag elfogadták és javasolják Fehér Bencének az MTA doktori cím megadását.